

Euskaltzaindiaren ibilbidea euskararen estandarizazioan

Miriam Urkia

Andres Urrutia

Euskaltzaindia

Egun on guztioi:

Nonbaitetik hasteko, has gaitzen, besteak beste, Etnopoloari eskerrak ematen Euskaltzaindia partaide izatearren eta goresmenak ekimen berri honengatik!

Horiek horrela, seguru gaude jardunaldi honen tituluak zuetariko askorengan igurikimen bereziak sortu dituela. Igurikimenak, hala ere, ekimenak eskatzen ditu, igurikimen hori, ekintzaren ondorioz, errealitate bihur dadin. Horretarako tresna ere aspalditxo asmatua da eta, euskarari dagokionez, izena **hizkuntza-politika** du.

Hartara, eta politika mota horretan murgilduta, Euskaltzaindiari dagokio, bitasun finkatu horretan, alegia, euskararen *corpusa/estatusa*, lehenari buruzko erabakimena; bigarrena, besterik gabe, gainontzekoen kezka balitz bezalaxe. Hori berretsiko dugu gaur, Euskaltzaindiaren zereginak hasieratik beretik, bi-biok hartu baititu bere barnean. *Iker* eta *Jagon* sailak deitu ziren sorrerako euskaltzainek zehaztu zituzten euskararen alorrak. Lehenak, euskararen hizkuntza arauak zituen helburu; bigarrenak, aldiz, euskararen gizarte-erabilera zekarren bere barnean.

Egun, horretan diraute bitzuok. Egia da, bestalde, egun ere, zeregin horietan badutela bidaide eta ardura kide, baina kezkak bere horretan dirau: *Iker/Jagon*, *corpusa/estatusa*, paraleloan doaz eta bata bestearen zordun eta hartzekodun dira, besteak beste, biak baitira hizkuntza beraren isla desberdinak, kristal beraren kaleidoskopioa.

1. Historiaren haria: Euskararen estandarizazioa

Ohar bedi entzulea gure gaurko hitz-aspertu honi *Euskaltzaindiaren ibilbidea euskararen estandarizazioan* jarri diogula titulu. Orain arteko ibilbidea labur aipatu nahi baitugu, baina **oraingo eta etorkizuneko gizarte euskalduna dugu xede, batik bat euskara izan dezan gizarte horrek adierazpide egokia eta duina.**

Horrexegatik ez gara larregi luzatuko historiaren gorabeheretan. Premiazkoa zaigu, bistan da, halakoak aipatzea, baina helburu nagusia gerogarrenekoa da, euskararen iraupena.

1.1. Gorabehera askoren emaitza bada ere, euskaldunok euskararen estandarizazioa, alegia, euskara bera, tresna erkide izateko neurriak hartzea, beti ikusi dugu **Akademia baten beharretan**. Aurrekariak: Xaho, Hondarribiko Biltzarra (1900-1901). Haren porrotak ekarri zuen Oñatiko Biltzarrean, Eusko Ikaskuntza sortzearekin batera, Euskaltzaindiaren sorrera, duela ehun urte, 1918-1919 urtean.

Urte luzetan aritu zen euskararen Akademia bere lanetan euskararen batasuna lortu nahian eta, Azkueren eraginez, “gipuzkera osotua” (1935) ere formulatu zuen.

Bide beretik etorri ziren beste euskaltzain askoren ahaleginak: Altube, Eguskitza, Elizalde, Campion, Broussain .... Gerrak, nolana ere, nahasi eta eten egin zuen ahalegin hura, eta bertan behera utzi.

Hiru ezaugarri nagusi ekarri zituen, hala ere, harako hark:

- a) **Euskararen batasuna, euskalkien artekoa, nahitaezkoa** zen euskararen iraupenerako.
- b) Batasun horrek berez zekartzan **euskalkien arteko aukera morfosintaktikoak**. Azkuek, esaterako, gipuzkera ederretsi zuen, beste batzuek, aldiz, osterantzeko irtenbideak.
- c) **Batasunaren subjektua, nolana ere, Akademia zen**, euskalki guztien eta euskalgintza osoaren ordezkaritza

zabala zuena. Eratu ere, hala eratu zen, euskalgintzaren eragileen bitartez.

1.2. Gerraosteko aldi luzea (1968 arte)

Euskararen bizimodua ez zen erraza izan gerraosteko garaian, ez eta Euskaltzaindiarena ere. Villasanteren iritziz, **1950. urtean hasi zen Euskaltzaindia berriro ere arazo horri ekiten**, hots, euskararen batasunari buruzko gaiak jorratzen, **Krutwig-en** eskutik. Horretarako proposatu zuen hark Iparraldeko euskara oinarri hartzea. Haren eta aurrekoen proposamenen on-gaitzak ikusita, badira ekimen batzuk (Oskillaso, Baionako Euskal Idazkaritza, Aresti, Mirande, Txillardeggi, Irigoien, *Jakin, Gure Herria...*), Euskaltzaindiaren lanari sarrera emango diotenak. Eta berori bultzatuko dutenak. **BAIONAKO Biltzarrak 1963-64 ildo horretan kokatu behar dira.**

Arantzazu 1968

Hamar urte geroago, **Bergaran (1978)**, Euskaltzaindiak berretsi egin zuen Arantzazun hartutako bidea (Villasante 1988: 115-116).

Harik laburrera, euskara ofiziala zen (1978) eta Euskaltzaindia, jada, 1976. urteaz geroz, euskarari buruzko erakunde aitortua zen Espainiako estatuan.

Hortaz, bigarren garai honetan **ezaugarri batzuk nabarmentzen dira.**

- a) **Euskararen batasuna, euskalkien artekoa**, nahitaezkoa ikusten da euskararen iraupenerako, euskara bera debekatuta eta kolokan baitago. **Asmo hori belaunaldi euskaldun gazteek bere egiten dute, orduko giroaren arabera, eta nortasun propio baten seinale.**
- b) Batasun horrek dakar, euskararen aldetik, apustu jakina, **euskalkien arteko osagai desberdinak hartzeko**, euskara “batua” deituko denaren peskizan. **Hiru alor nagusi daude jokoan: ortografia, hiztegia eta gramatika**, hau da, bestelako hizkuntzekin (katalana, esaterako) gertatu den bezala, zin-zinezko **corpus planning** batean hasten da

euskararen esparrua.

- c) **Batasunaren subjektua Akademia da**, euskalki guztien eta euskalgintzaren ordezkari zabaldua.

1.3. Arantzazuko biltzarretik hona (1968-2018).

1.3.1. Diagnostiko orokorra

Horra, beharbada, testu honi egokien doakiona, batez ere, tituluaren aldetik.

Izan ere, nola ikus dezakegu egun, orain arte azaldu ditugun hiru aldaera hauek, alegia, euskararen iraupena, euskararen batasuna eta akademiaren zeregina, **berrogeita hamar urte** joan direnean batasunaren formulaziotik?

Guk geuk, behintzat, argi izan ditugu aspalditik oraingo egoera hori laburbiltzen duten hitzak, duela hamar urte baino gehiago esanak:

Horren bitartez, ezari-ezarian hasi dira eztabaidatzen eta zabaltzen hizkuntzaren inguruko bestelako dinamika. Dinamika horiek eraman gaituzte, besteak beste, euskara batua-euskalkiak bikote horren aldamenean, bestelako tirabirak ere plazaratzera, alegia, hizkera arrunta-hizkera berezituak gogorarazten diguten dema bizi horietara. Bertan ikusten dut nik, buruen-buruenik, MIKEL ZARATE zenak Labayru 'Ekidazu) Ikastegiaren ikasturte haietan erakutsia. Dakigunetik ez dakigunera idatzi zuen hark, bizkaitarrok baturako bidean egin behar genuen prestatze lana izendatzeko. Dakigunetik ez dakigunera hori egun ere erabilgarri gerta dakiguke, aurretik eta ahots desberdinetatik datorkiguna biltzen jakiteko eta etorkizunerako osagai baliagarriak bihurtzeko.

Bidegintza horretan, horra hor; duela urte gutxi sinestezina zena, gorputz egina, mamitsu bezain sendoa, agindu eta intziri berrien iturburua. Esparru berri horiek euskararentzat zer ekarri, eta horretan gabiltza une honetan, aurrera egiteko eginahaletan

Horren frogak edonon hauteman daitezke. Terminologia zentroek, administrazioek, komunikabideek, unibertsitateek ... etengabe dihardute langintza horretan, euskara emaitza berrietan moldatu nahian (Urrutia 1998:37-38).

Bi ardatz nagusi, beraz, egungo euskararen batasunean, edota, hala nahi bada, euskararen estandarizazio horren zereginak zehazterakoan. Lehena, *euskara batua-euskalkiak* dinamika eta, bigarrena, *hizkera arrunta-hizkera bereziak*.

1.3.2. Hizkuntza estandarra, corpus planning teoriaren arabera

Zilegi bekigu, alabaina, aurrera jarraitu aurretik, *excursus* bat egitea, eta soziolinguistikaren teoria aintzat hartuta, orain arte euskararen baitan egin dena ikertzea, zertan asmatu den eta zertan ez, deskribatu ahal izateko.

Haugen (1983) norvegiarrak lau fase desberdin bereizi zituen hizkuntzaren plangintzan. Horietariko bi gizarteari, hots, hizkuntzaren erabilerari dagozkio eta beste biak, berriz, hizkuntza egiturari, hau da, hizkuntzaren corpusari.

Hainbatez, honela esaten zuen hark:

...In what I may call its "classic" form the fourfold model includes (1) selection of norm; (2) codification of norm; (3) implementation of function; and (4) elaboration of function. Numbers (1) and (2) deal with the norm, (3) and (4) with the function. On the other hand, numbers (1) and (3) are primarily societal, hence external to the language, while (2) and (4) are primarily linguistic, hence internal to the language:

	<i>Norm</i>	<i>Function</i>
<i>Society</i>	<i>(1) selection</i>	<i>(3) implementation</i>
<i>Language</i>	<i>(2) codification</i>	<i>(4) elaboration</i>

(Haugen 1983: 269-270).

Beraz

1 normaren hautaketa (gizartea)

2 normaren kodeketa (hizkuntza)

3 funtzioaren implementazioa (gizartea)

4 funtzioaren elaborazioa (hizkuntza)

Hautaketa, hau da, hizkuntzaren aldaera baten alde egitea. **Euskararen kasuan, hautua izan zen estandar bat egitea, euskalki desberdinetan ziren osagaiak bertakotuz.** Holakoa egin zuen Euskaltzaindiak gizartean ari ziren ekimenei kasu eginez.

Kodeketa. Bertaratzen ditu hiru prozesu:

Grafiarena, edo arau ortografikoak ezartzea (oinarrizkoena).

Gramatika lantzea, hau da, morfologia eta erregela sintaktikoak.

Hiztegitintza, hau da, euskara batuaren hiztegia finkatzea.

Inplementazioa, hau da, estandar berriaren **zabalkundea** gizarte osoan eta, batez ere, **maila formaletan**. Prozesu honetan garrantzia dute **botere politikoaren parte hartzeak** eta, orobat, **gizartearen ekarpenak**. Horiek dira, besteak beste, estandarizazioaren proposamenak, erabileraren erabileraz, zuzendu ditzaketanak.

Elaborazioa. Horrek eskatzen du hizkuntzaren garatzea, hau da, **hizkuntzak dituen baliabide linguistikoan etengabeko eguneratzea, aberastea eta espezializatzea**.

Bide beretik, eta **Bibilonik** esandakoaren aldetik:

Una llengua estàndard és el resultat final de tot aquest procés i les seves propietats són les resultants de cada una de les etapes: unitat formal, completa i diferenciació estilística. Més encara: una llengua estàndard, a diferència d'una llengua simplement codificada o normativitzada, és una varietat que, a més de tenir les propietats esmentades, té un ús efectiu dins una societat, és acceptada per la comunitat de parlants i fa les funcions que hem descrit en un apartat anterior. (Bibiloni 2004:37-38)

1.3.3. Euskararen estandarizazioa, corpus planning delakoaren arabera.

Hautaketa. Begien bistakoa da, euskararentzat aukeratu zen **eredua** konposizionala izan zela, hau da, **euskalkien artekoa**, bakoitzetik hartuz eta, ahal zela, diasistematikotasuna landuz, alegia, **hizkuntzaren egiturarik zabalenak hobetsiz. Kasuistika**

Hautaketa horrek, egun, **gehienon berrespena** hartu du eta Euskaltzaindiak egin zuen eta egiten diharduen ahalegina ontzat ematen da, gizartearen gehiengo zabal baten aldetik; euskara ofiziala denetik gainera, hautaketa hori legeek ere berretsi dute.

Besterik da, dudarik gabe, *dialektologia* lantzea, Euskaltzaindiak bere EHHA egitasmoarekin egin duen bezalaxe, edota euskara batua/euskalkiak noiz erabili behar diren gomendatzea, Lezaman

(2004 Euskaltzaindiaren 137. araua) egin zuen bezala, hizkuntza erregistroak aintzat hartuz.

Kodeketa

Modurik tradizionalen esateko, hauexek dira horren esparruak:

– **Ortografia.** Oinarrizko ahalegina egin da. Ikus kasuistika (k, x, s, ü, h). Falta dira, oraindik ere, erabaki batzuk, hala nola *letra larri / letra xehe, v/b, x/s*-ren artekoak, batez ere, hitz kultuetan. Zer esanik ez, grafia izan daiteke kaltetuena egun gazteen artean nagusitzen ari den grafia solte eta beregain batzuen bitartez, inolako ordena eta asmorik gabe. Hor ere adi egon behar gure Akademia, inolako bat-batekotasunik hautsi gabe, euskarako kultura emaitza hartzaile guztion arteko komunikazioa urratu ez dadin.

– **Morfologia.** Eginak dira deklinabidea eta, neurri handi batean, hitz-elkarketa eta eratorpena (hitzen konposizioa, atzizkiak eta aurrizkiak). *LEF* (Lexiko Irizpideen Finkapena) osatu da neurri handi batean, eta argitaratu ere bai.

– **Sintaxia.** Eginak dira **Gramatika batzordearen** aldetik **EGLU** direlakoak, lan deskriptiboak badira ere, eta pausoak ematen ari dira, hurrengo urteetan, zin-zinezko gramatika erabilgarria gauzatzeko.

– **Hiztegia.** Hemen ari dira gertatzen aldaketarik nabarmenenak. Egun **Orotariko Euskal Hiztegia** etengabe osatzen ari da, eta bere egitura nagusia egina da. *Hiztegi Batua* gainditua izan da eta **Euskaltzaindiaren Hiztegia**. *Adierak eta adibideak* lan nagusia bere helduaroan dago. Tamainaren aldetik euskal lexikografiarako tresna erabilgarria da, 45.000 forma baino gehiagorekin, guztiak adieraz eta adibidez hornituak. Eta sei hilabeterik behin eguneratzen da sarean, zuzenketak eta azken proposamenak gehituz. Horri gehitu behar zaio aurki eskura izango dugun **Euskararen Hiztegi Etimologikoa** eta, nola ez, jada osatzen ari diren hizkuntza-corpusak, geroago azalduko direnak eta Akademiaren lexikografia lanetarako oinarri sendoak ematen dituztenak. Eta badira sailkako **hiztegitxoak** (matematika, fisika, astronomia, juridiko-parlamentarioa...), egungo behar zehatzagoen

erakusgarri. (Iparraldea)

– **Onomastika/Exonimia.** Euskaltzaindiaren araugintza bete-betean ari da, une honetan, eta jarraitu beharko du hurrengo urteetan. *Euskal Corpus Onomastikoa* eta *Gasteizko Toponimia* dira horren erakusle, *Euskal Onomastika Datutegia* ere alboratu gabe.

– **Fonetika/Fonologia.** Arauk batzuk onetsi badira ere, oraindik eginkizun daude hainbat arlo.

– **Kodeketaren zabalkundea.** Buru-belarri ari da Euskaltzaindia alor horretan eta egun lehenetsi da **Euskera** agerkaria gordez; ingurune digital berriak eskaintzen dituen baliabideak, hala nola **webgunea**, *www.euskaltzaindia.eus* eta sare sozialak, *Jagonet* zerbitzua ahaztu gabe.

– Bada, kodeketari dagokionez, zerbait gehitu beharra. Ari naiz, ari ere, **preskripzio/gomendio** bitasun horren inguruan. Egia da Euskaltzaindia, nire ustez gero eta ikustenago dator gomendioaren bidetik, bidea markatu nahian, baina askatasuna eskainiz, sistema koherente baten barruan. Hori ere aintzat hartzeko modukoa da.

Inplementazioa. Euskara batua, egun, ofiziala da [Hegoaldean] eta bere sarrera ukaezina da gizartearen hainbat alorretan, batik bat administrazio publikoan, irakaskuntzan, komunikabideetan, arlo sozioekonomikoan, ingurune digitalean... oro har, gizartean duen presentzia nabarmena da, eta inplementazio hori ezinbestekoa da euskara bera osora eramateko. Iparraldeko egoera desberdin da.

Elaborazioa. Euskara batua da, gure artean, terminologia lanetarako, hau da, euskararen garapenerako tresna; orobat, bere ibilbide estilistikorako (literatura, itzulpena,...) lagungarria. Horretarako azpimarratu behar da **Euskaltzaindiak urte luzetan ondu duen corpus linguistikoaren bilketa eta eskaintza**, modu erakargarriago eta didaktiko baten bidez. Horra, laster batean, liburu moldean zein euskarri digitalean ikusiko dugun **Euskara batuaren eskuliburua**, Euskaltzaindiak euskararen estandarizaziorako eman dituen arau, gomendio, irizpen eta abarren multzoa biltzen duena eta hizkuntzaren erabiltzailea aintzat hartzen duena.

Iparraldean egoera berria sortu da Euskal Elkargoa agertu denetik. Euskaltzaindiak dituen egitasmoak iparraldean bereziki, hasi berriak dira, edo aurretik datoz, hala nola ‘euskara eskuz esku’ (J.B. Coyosek zuzendua); toponimia, ahozkoasuna, euskararen historio soziala, terminologia, itzulpengintza, alfabetatzea, euskalduntzea). Iparraldean Hizkuntz-kalitatearen erreferentzia izatea da Euskaltzaindiaren erronka eta euskararen aldeko premiazko neurriak bultzatzea et diagnostikoetan parte hartzea. Zalantzarik gabe, ofizialtasunaren beharra agertaraztea da Euskaltzaindiaren eginbidea. eta uskarari buruzko diskurtsoak gaurkotzea.

Azken hitzak: itzala eta itzela

Euskaltzaindiaren **itzala** euskara batuaren alde onuragarri izan dela uste dugu.

Euskara batuaren alde euskalgintzak, gizarteak egin duen lana **itzela** izan da, eta **itzela** hemendik aitzina egitekoa dena.